

III. Література кінця XVIII — початку XX ст.

Тема 14. І. Карпенко-Карий (1845—1907)

«Сцена - мій кумир, театр - священний храм для мене!» (Іван Карпенко-Карий)

Справжнє прізвище - Іван Карпович Тобілевич. Один із засновників театру корифеїв (1882 рік). Народився 29 вересня 1845 року в селі Арсенівці на Кіровоградщині, Помер 15 вересня 1907 року в Берліні. Похований у селищі Карлюжині, неподалік від хутора Надія. Іван Франко писав: «...Він був одним з батьків новочасного українського театру, визначним артистом та при тім великим драматургом, якому рівного не має наша література».

Основні твори: «Бурлака», «Наймичка», «Мартин Боруля», «Розумний і дурень», «Сто тисяч», «Хазяїн», «Житейське море», «Сава Чалий», «Чумаки», «Безталанна»

«Мартин Боруля» (1886)

Літературний рід: драма.

Жанр: трагікомедія.

Тема: дворянство як найсокровенніша мрія.

Основні ідеї: викриття хабарництва в судочинстві, засудження відмови від особистісних цінностей заради станової приналежності.

Сюжет. В основу сюжету твору покладено невігдану анекдотичну історію гонитви селянина за дворянством і втрати надії на нього через прикрий недогляд, допущений писарем у минулі часи - розбіжність в одній-єдиній літері прізвища. Драматург узяв родинну подію, коли батько Карпо Адамович намагався довести своє дворянство, щоб вивести принаймні дітей із селянського стану за походженням у стан панський. Та всі старання пропали марно. У документах його прізвище фігурувало в двох різновидах: Тобілевич і Тобілевич. Іван Карпенко-Карий добре пам'ятав, що довелося пережити батькові після офіційної відмови йому в дворянському званні. Старий, як і головний герой драми «Мартин Боруля», мало не помер від образи.

Композиція: комедія в 5-ти діях - так визначив жанр твору автор. Події відбуваються протягом кількох тижнів.

Драму було надруковано у львівському журналі «Зоря» у 1891 році. Роль Мартина Борулі блискуче грав Марко Кропивницький.

Події у драмі відбуваються в середині XIX століття у родині багатого орендатора землі.

Дійові особи: багатий селянин Мартин Боруля, його дружина Палажка, діти: Марися й Степан; багатий шляхтич Гервасій Гуляницький та його син Микола; реєстратор з ратуші Націєвський; повірений Трандалев; наймити Омелько й Трохим.

Дія I.

Мартин Боруля збирається подати позов на шляхтича Красовського, який назвав його «бидлом». Впевненості у вигравші справи йому додає документ Дворянського зібрання про приналежність до дворянського роду. За справу береться повірений Трандалев, з монологу якого дізнаємося про те, що він веде «діло Борулі проти Красовського, а діло Красовського - проти Борулі». Мартин хоче видати заміж дочку за чиновника Націєвського і просить сина привезти губернського секретаря в гості. Батько дорікає Марисі за «мужичу вимову», змушує говорити «папінька, мамінька». Марися любить Миколу, вони хочуть повідомити батьків про весілля. У комічному плані передається підготовка Омелька до поїздки в місто із Степаном, якого слід називати паничем.

Дія II.

Гервасій Гуляницький заводить розмову про весілля свого сина Миколи з дочкою Борулі Марисею. Боруля відмовляє, посилаючись на те, що дочка його дворянка. Палаяска радіє, що матиме такого гарного зятя, але Мартин переконує дружину, що не сьогодні-завтра їх утвердять у дворянстві, тому Марися вийде заміж за секретаря-реєстратора. Палажка погоджується з ним і збирається розпитати про всі звичаї та порядки дворянські. З міста повертається Омелько, у якого украли свитку, чоботи і прекрасних хазяйських коней. Мартин з гіркотою промовляє: «А синок...синок!.. Я тут із шкури вилазю, щоб його в люде вивести, а він там п'янствує...»

Дія III.

Мартин обурений документом про те, щоб його вивезти з маєтку Красовського. Мріє про той час, коли дочку «пристроїть» і заживе по-дворянськи: собак розведе, буде їздити на полювання, у карти грати. Посилає Омелька на дорогу, щоб той завчасно попередив про приїзд жениха. Микола розповідає Марисі про сварку батьків, про те, що Гуляницький наказує сватати дочку Котовича. Марися в розпачі, вона радить покоритися батькові, але не поспішати із сватанням. Мати не підтримує дочку, бо не хоче сваритися з чоловіком. У цей час приїздить Націєвський - з гітарою в руках, у шерстяній накидці.

Дія IV.

З розмови Борулиних наймитів дізнаємося, що Мартин купив «якісь бумаги на Красовського, а Красовський заплатив дорожче, і він (повірений) продав йому бумагу вже на нашого пана». Націєвський не приховує, що приїхав одружуватися з розрахунку, і заздалегідь виторгував у майбутнього тестя неабияке придане, про що Мартин Боруля сповіщає Палажці з простодушною наївністю: «500 рублів приданого, весілля на наш кошт, 2 годи доставлять в город топливо і деякі предмети на продовольствіє і хату поставить у городі». Марися говорить Націєвському, що любить іншого. Це не зупиняє жениха, який вважає, що жінки від нього «тануть». Підслухавши розмову Мартина з Палажкою про вибір майбутніх кумів, секретар остаточно вирішує тікати із заручин, сумніваючись, чи не підсунуть йому наречену, яка чекає дитину.

Дія V.

Боруля, наздогнавши Націєвського, лупцює його. Додому повертається Степан, тому що після скасування земського суду залишається безробітним. Марися розповідає, що Мартин занедужав після звістки про те, що потрібно виселитися з орендованої землі. Крім того, із Сенату надійшла відмова, бо в одному документі написано не «Боруля», а «Беруля». На допомогу приходить Гуляницький, який умовляє Борулю відмовитися від дворянства. Мартин спалює злощасні документи, які гарантували йому дворянство, й вирішує одружити Марисю з Миколою. Думка про дворянство нащадків залишається його найсокровеннішою мрією, тому Боруля звертається до Миколи й Марисі зі словами: «Вчіть дітей своїх, щоб мої онуки були дворянами».